

Péntek Orsolya

Kiállítás-napló

Zsidó festők önarcképei

Zsidó festők és grafikusok önarcképeiből volt lát-
ható kiállítás 2022 őszén Budapesten, a Ráday ut-
cában, a 2B Galériában. A Magyar Zsidó Múze-
um és Levéltár anyagából Farkas Zsófia kurátor
válogatta ki a képeket, amelyek közt ismert és
szinte egyáltalán nem ismert alkotók művei is
szerepeltek – a legnagyobb meglepetést azonban
alighanem a női festők szekciója okozta. Akik
közt az ismert Anna Margiton kívül is akadtak
kvalitások alkotók. Mint például az 1993-ban el-
hunyt Gráber Margit, akít a legtöbben legfeljebb
Perlrott-Csaba Vilmos feleségéként ismernek.

„A zsidóság portréja” – határozta meg a 2B galéria
falszövegének címe a *Láthatatlan arc* című kiállítás
témáját.

A „láthatatlan” és a „látható” közti ellentmondást
azonnal meg is magyarázta a szövegben a kurátor,
Farkas Zsófia, aki emlékeztetett a következő szö-
veghelyre: „Ne csinálj magadnak faragott képet,
sem bármely alakját annak, mi az égben van, fenn,
és ami a földön van alant, és ami a vízben van, a föld
alatt. Ne borulj le előttük és ne szolgálj őket”.
(2Mózes, 20:4-5, 5Mózes, 5:8-9.)

Az előírást előbb a mikrográfia, a betűkből meg-
rajzolt arc játszotta ki a zsidó kultúrában, majd
a szefárdoknál jelentek meg a rabbiportrék, egé-
szen korán, már a 16. században, hogy a Tóra
tanulmányozása közben őrizték mesterük emlékét
(„saját szemekkel kell látnod a tanítodat. Ézsaiás,
30:20)

Az, hogy a képtilalomtól és a főleg a marosvásárhelyi közösségben népszerű mikrográfiától az asszimilálódott magyar zsidó művészek a 19. századra hogyan jutottak az önarcképig, önmagában megérne egy nagyobb szociológiai-művészetpszichológiai kutatást, ám ez a kiállítás csak részben vállalkozott a szociális-kulturális háttér felvázolására, a fókusz magukon az arcképeken van, amelyek közt épp úgy akad unalmas-realista ábrázolás (Bihari Sándor *Turbános önarcképe*), mint karikatúrisztikus-önironikus önarckép (Scheiber Hugó) és profetikus, metafizikai magasságba emelkedő mű (Bálint Endre).

A kezdeteket Kaufmann Izidor és a Galíciában született E. M. Lilien képviselte, utóbbi bejárta a Szentföldet, és rézkarokon örökítette meg az egyes zsidó arctípusokat. Különös kontrasztban és párbeszédben áll Lilien sorozatával a kiállításon Bálint Endre *Öreg zsidója*, ez a profetikus, tórai alak. Bálint képén az archaikus-örök időbeli és a maga korának jelene szervesül eggyé egyetlen arcban. Mellette Abel Pann *Öreg zsidója* volt látható az 1920-as évekből. A lettországi születésű művész a kisinyovi pogromokat és az első világháborús üldöztetést örökölte meg – a kiállításon szereplő portré hangsúlyosan egy vallásos zsidó portréja volt, amely további asszociációkhoz vezethet a hagyományok megtartása miatti üldöztetés és az asszimiláció két lehetséges (ám a huszadik században végül ugyanoda vezető) útjáról.

Kaufmann Izidor heliográfiája 1925-ből *A fanatikus* címet kapta. A kiállítás rendezői említették, hogy egy 1917-ben, a *Múlt és Jövőnek* írt levelében Kaufmann arról vallott, hogy a „zsidóság festője akar lenni” – ő kifejezetten a vallásosak mindennapjait örökítette meg.

Élettörténete is érdekes: apja honvédkapitány volt, szeretete volna, ha fiából kereskedő lesz, ő azonban művész akart lenni, Budapesten és a bécsi aka-

démián is tanult, és az életképek után fordult a zsidó népelet témájához. A nyári hónapokban járta a Monarchiát, és megörökítette a szegény zsidók életét – képei pedig a Künstlerhaus tárlatán arattak sikert. Tipikus monarchiás asszimilációs sors – mondhatnánk –, legalábbis a karrier szempontjából, ám témaválasztásai alapján inkább a Monarchia identitáskeresői és -őrzői közé tartozhatott ez a nagyközönség által azóta elfeledett művész, akinek munkái egyébként a Szépművészeti Múzeumban is megtalálhatók.

A kurátor az általában a zsidó identitást kifejező képekkel szemben helyezte el Scheiber Hugó és a hozzá hasonló alkotók munkáit. Mi a különbség?

Anna Margit: *Önarckép*

Halotti maszkok

Bálint Endre: *Öreg zsidó*

Forrás: 2B Galéria

Kauffmann Izidor: *A fanatikus*

Aba-Novák Vilmosnál, Gedő Lipótnál, Scheiber-nél és Kádár Bélánál már modern, individualista önarcképről van szó – legalábbis képeiken és önarcképeiken ezek a progresszív alkotók semmilyen viszonyban nincsenek sem a zsidó, sem – Aba-Novák esetében – a másféle vallási-kulturális háttérükkel, gyökereikkel. Modern művészek – nem a közösség felé, hanem a műértő, műgyűjtő polgárság mint szellemi közeg, befogadó közeg felé fordulnak; műveik szekuláris jellege nemhogy egyértelmű, de egyenesen képi világuk fő jellemzője, legalábbis a karikatúristaként dolgozó Gedő és a karikatúraszerűségre mindig is hajló Scheiber esetében mindenképp.

Az első terem a férfi művészeké volt – a második azonban a nőké. Ez a kiállításrész „Az arc elrejtése” címet kapta, és nem véletlenül. Ebben a szekcióban villant fel a *besztér panim*, „az (isteni) arc elrejtése” fogalma, ami utalhat arra, hogy a Fennvaló rejtőzködik, de arra is, hogy elfordítja az arcát népétől.

Különös felhangot kapott a kifejezés az azóta elfeledett női művészek képeit elnézve, főleg ha tekintetbe vesszük, amire a kurátor is felhívta a figyelmet, hogy ezek az alkotók egytől egyig elfedik valami módon saját arcukat önarcképeiken.

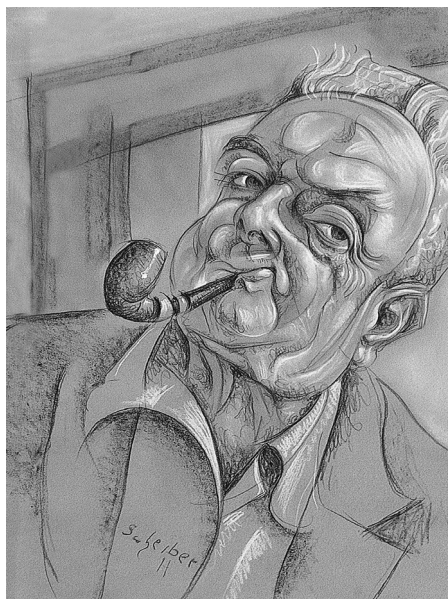
Sajó Edit színesbőrű nőként ábrázolja magát, Anna Margit gyermeki arcot teremt gyerekrajzokra emlékeztető vonásokból, Földes Lenke archaikus típus-arc mögé bújjik, Gráber Margit pedig, akinek képe kiragyogott a válogatásból kvalitásai által, kendőbe burkolózott. A fauve-expresszionista munka alighanem az életmű egyik legjobban sikerült darabja, de Gráber Margit amúgy is többet érdemelne, mintsem a „Perlrott-Csaba Vilmos felesége” címkét.

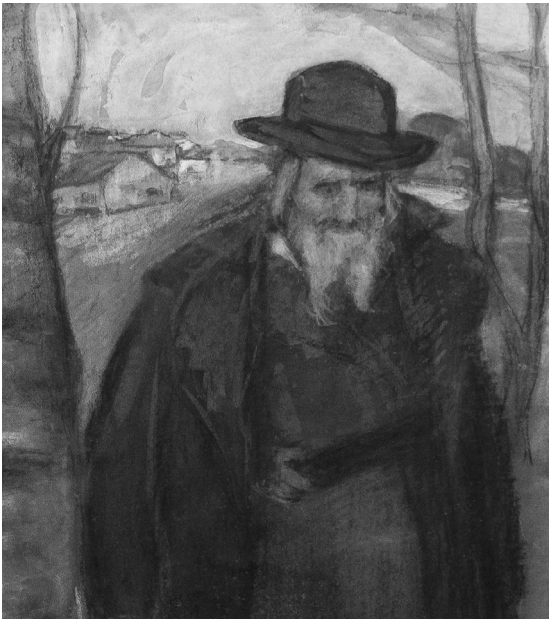
A közel száz évig élt alkotó Gráber (1895–1993) Kernstok- és Iványi-Grünwald-tanítványként Németországban, Párizsban és Nagybányán is dolgozott, és a Képzőművészek Új Társaságának is tagja volt. A húszas évek végétől készült portréi sokak szerint az életmű legerősebb darabjai. Ekkori az *Önarckép* is, amely 1929-ben készült – a művész egyébként számtalan önarcképet készített ezen kívül is.

Alighanem egy olyan életművel állunk megint szemben, amely jelenleg a félig elfeledett kategóriába tartozik – és amelyben bőven benne volna egy életmű-kiállítás lehetősége (mint Modok Mária, Szántó Piroska, Anna Margit esetében; Dénes Valériát csak azért nem említjük itt, mert az alig több mint egy tucat képből álló életmű lappangó része alighanem a magyar festészettörténet egyik legfájdalmasabb vesztesége.)

A kurátor nem elégedett meg a férfi és női szekcióval – berendezett egy különtermet „Az utolsó portré” címmel is, amelyben halotti maszkok és halottakról készült rajzok voltak láthatók, köztük Perlrott-Csaba Vilmos híres utolsó képe Lőw Immanuelről halottas ágyán.

Ebben a válogatásban szerepelt Kiss József halotti maszkja Róna Józseftől. A költőről amúgy több halotti maszk is készült. Perlmutter Izsák maszkját Szentgyörgyi István készítette el, míg Ady Endrét Bokros Birman Dezső – érdekes, hogy nem volt jelen a halottas ágyánál. Az ismert maszkot Vedres Márk szobrász vette le, Bokros Birman változata pedig fénykép alapján készült, és végtelenül idealizált.

Scheiber Hugó: *Önarckép*

Abel Pann: *Öreg zsidó*Csabai Ékes Lajos: *Fiatalférfi portréja*

A szekció legerősebb műve Perlrott Lőw Immánuel-képe, amelyet 1944-ben rajzolt. A szegedi főrabbi és orientalista a Wesselényi utcai szükségkórházban halt meg, miután sikerült megmenteni őt Budapesten a Szegedről induló halálvonatról. Scheiber Sándor volt az, aki Perlrottot erre a munkára kérte.

Noha egyszerű ceruzaképről van szó, amely nyilván borzalmas időkben és nagyon nehéz körülmények között készült, a még halálában is karizmatikus rabbi portréja többé vált egyszerű dokumentumnál – autonóm, megrázó műalkotás, amelyben összeér a zsidó sors általában és az individualista portréhagyomány.

Gráber Margit: *Önarckép*Kádár Béla: *Önarckép*Sajó Edit: *Önarckép*